

WPŁYW PRZEOBRAŹEN WSPÓŁCZESNEJ RODZINY NA PRZEKAZ WARTOŚCI MŁODEMU POKOLENIU

Dr Mariola Wojciechowska

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego, Kielce, PL

Towarzysząca nam rzeczywistość jest coraz to nową jakością, wyrazem tego jest odczuwana przez ludzi dynamika różnorodnych procesów. Wyznaczają je między innymi następujące zjawiska: globalizacja, komercjalizacja kultury, tabloidyzacja środków masowego przekazu informacji, nieustanne spory wokół kultury, zmiany w założeniach edukacji¹ i zmiany w kształcie rodziny. Na tej podstawie najbardziej odczuwane są: pauperyzacje społeczeństw, ubóstwo, bezrobocie, zmiany w świadomości, potrzebach, trybie życia, systemie wartości. Zmienia się więc (na gorsze) zarówno sytuacja ekonomiczna, jak i społeczna, zarówno dla starszego, a zwłaszcza młodego pokolenia. Wartości, które niegdyś otaczano troską i opieką, schodzą na dalszy plan. Podkreśla to m. in. M. Ziółkowski: „bardziej społecznie wyobrażona czy zakładana, a mniej rzeczywista wspólnota uczuć, interesów i wartości zaczęła się szybko różnicować i wyraźnie ujawniły się odmienne konstelacje interesów i wartości. Tendencją zdecydowanie dominującą stała się pragmatyzacja. [...] W dzisiejszej Polsce pragmatycznie rozumiane interesy i wartości odnoszące się do sfery ekonomiczno-socjalnej wyznaczają orientacje i zachowania znacznej większości społeczeństwa”². Można więc wnosić, że przemiany w naszym kraju, a także w większości krajów Europy, spowodowały zarówno pozytywne jak i negatywne następstwa. Pierwsze spotkały się z powszechną aprobatą społeczną (pluralizm poglądów i ocen, wolny rynek, powrót do prywatnej własności), drugie – napawają lękiem (pogarszanie się poziomu życia obywateli, polaryzacja społeczeństwa, poszerzanie się skali zachowań patologicznych głównie wśród młodzieży). Socjolodzy są zdania, że jakość dzisiejszego świata zasadniczo różni się od jakości świata w minionych okresach historycznych. Jest to, jak wskazuje A. Giddens³, pod wieloma względami pojedynczy świat o jednolitych ramach doświadczenia (na przykład jeśli chodzi o podstawowe osie czasu i przestrzeni), ale zarazem jest to świat, który wytwarza nowe formy różnicowania i rozproszenia. Świat ten charakteryzuje uniwersum działania społecznego, w którym media elektroniczne odgrywają główną rolę. Tu pojęcie stylu życia nabiera w warunkach nowoczesności szczególnego znaczenia. Autor pisze: „Wraz ze słabnącym oddziaływaniem tradycji i rosnącym udziałem dialektycznego współoddziaływania globalności i lokalności w rekonstruowaniu życia codziennego, jednostki są zmuszone dokonywać wyborów tożsamościowych spośród różnorodnych opcji”⁴. Odczuwana nowoczesność z jednej strony zmniejsza ryzykowność pewnych sfer i sposobów życia, ale przy tym wprowadza nowe, prawie nie znane wcześniejszym epokom parametry

¹ M. J. Szymański: *Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*. Kraków 2001, s. 9 – 27; A. Kopik: *Rozwój społeczny w procesie edukacji* [w:] Człowiek, Wspólnota. W kręgu edukacji społecznej, pod red. M. Mendel, Toruń 2000, s. 171 – 182, tenże: *Dziecko sześćoletnie u progu nauki szkolnej /aspekt społeczny/*, [w:] Progi szkoły, pod red. J. Radziejewicza, Warszawa 2000, s. 113 – 130.

² M. Ziółkowski: *Interesy i wartości społeczeństwa polskiego w okresie systemowej transformacji* [w:] Forum Oświatowe 1-2 1997, tom specjalny. Polacy na progu..., red. J. Brzeziński, Z. Kwieciński. Warszawa-Toruń 1997, za: A. Zandecki: *Zagrożenia dla realizacji demokratycznych zasad edukacji w Polsce w okresie transformacji systemowej*, [w:] M. Kwiecińska, M. J. Szymański (red.), *Młodzież a dorośli*. Kraków 2001, s. 356.

³ A. Giddens: *Nowoczesność i tożsamość*. Warszawa 2007, s. 8.

⁴ A. Giddens: op. cit. s. 9.

ryzyka. Są wśród nich rodzaje ryzyka na wielką skalę, wynikające z globalnego wymiaru systemów nowoczesności⁵.

W dotykającym nas świecie ponowoczesnym, świecie ryzyka, które odnosi się do wszystkich niezależnie od przynależności społeczno-zawodowej, statusu materialnego, pojawia się też coś odmiennego, co Z. Bauman nazywa ambiwalencją, z zaznaczeniem wolności jednostki i społeczeństw, wyzwoleniem od sztywnych więzów państwa i koniecznych wyborów. Autor pisze: „Obecnie nie musimy żyć jednym projektem, otacza nas ich wielość. Wielcy projektanci odchodzą w zapomnienie, a samo projektowanie i wykonawstwo uległy prywatyzacji, deregulacji i fragmentacji”⁶. Takie rozumienie rzeczywistości jeszcze bardziej wskazuje na konieczność utrwalania nie do zanegowania odwiecznych wartości i indywidualnych działań młodych ludzi w celu namysłu nad nimi. Z zadowoleniem należy podkreślić, że istotnym gruntem dla ukazywania istoty wartości i ich urzeczywistnienia nadal jest rodzina⁷. Tu odbywa się transmisja wartości, wzorców i norm postępowania. Stosunek młodzieży do przekazywanych „treści” jest zróżnicowany i uzależniony od różnorodnych pozarodzinnych czynników. Stąd też można zauważyć w postawach moralnych, społecznych, politycznych, religijnych zarówno pewne elementy wspólne dla obydwu pokoleń, jak i pewne odmienności.⁸ Rodzina jako ważna przestrzeń relacji dorosłych i dzieci, może ukazywać to, co wynika z dorobku poprzednich pokoleń, a co z kolei w sposób mniej lub bardziej świadomy młody człowiek wnosi w swoją codzienność.

Zmiany w jakości funkcjonowania państwa i rodziny pociągają za sobą mniej korzystne warunki dla wzrostu i funkcjonowania (także w świecie wartości) dla młodego pokolenia. Socjalizacja młodych zdeterminowana jest wieloma czynnikami, w pierwszym rzędzie rodzinnymi, ale i czynnikami natury społecznej (grupy rówieśnicze, szkoła⁹, mass media, itp.). To, jak uda się wejść w nowe struktury jest trudne do oszacowania, gdyż przebiega w sposób nierównomierny i pełen zakłóceń. Niejednokrotnie zaznacza się zachwianie procesu identyfikacji, kolizja w uznawaniu wartości (które wartości uznać za najważniejsze?), chwiejność procesów emocjonalnych i społecznych. Odczuwana sytuacja odsuwa na dalszy plan realizację takich wartości jak wykształcenie, praca zawodowa, stabilizacja, uczestniczenie w kulturze i życiu społecznym.¹⁰ Wzmacnia natomiast chęć realizacji indywidualizmu.¹¹

Z punktu widzenia L. Dyczewskiego¹² rodzina jest okazją i miejscem kulturowego dialogu, który przyczynia się do przekaz kulturowego. W przekazie tym uczestniczą wszystkie pokolenia: pokolenia starsze włączają młodsze w tę najbliższą i w tę dalszą przeszłość, zaś pokolenia młodsze włączają starsze w kulturę aktualną i w kulturę przyszłości. Wspomniany autor nadaje rodzinie szczególną rolę - budowanie więzi osobowej, którą widzi ją jako: kompleks sił pociągających członków nawzajem do siebie i wiążących ich ze sobą wynikających z podobnych postaw osób tworzących rodzinę wobec uwarunkowań społecznych, kulturowych i gospodarczych w jakich żyje dana rodzina¹³. Przeobrażenia

⁵ A. Giddens: op. cit. s. 7.

⁶ Z. Bauman: *Zbędni, niechciani, odrzuceni – czyli o biednych w zamożnym świecie*. „Kultura i Społeczeństwo” 1998, nr 1.

⁷ M. Wojciechowska: *Wartości młodszego i starszego pokolenia Polaków w okresie transformacji ustrojowej*. Kielce 2008, tenże: *Spójność systemu wartości rodziców z systemem wartości ich dzieci*. Kielce 2008.

⁸ Ibidem.

⁹ A. Kopik: *Osiągnięcia szkolne uczniów klas młodszych o zróżnicowanym poziomie dojrzałości szkolnej*, [w:] *Optymalizacja sytuacji szkolnej uczniów*, pod red. J. Jakóbowskiego, Bydgoszcz 2000, s. 85 – 97.

¹⁰ L. Dyczewski: *System wartości w świadomości młodzieży*. [w:] T. Ożóg (red.): *Nauki społeczne o młodzieży*. Lublin 1994, s. 62.

¹¹ H. Świda Ziemia: *Urwany Lot*. Kraków 2005, tenże: *Młodzi w nowym Świecie*. Kraków 2005.

¹² L. Dyczewski: *Rodzina, społeczeństwo, państwo*. Lublin 1994, s. 114.

¹³ L. Dyczewski: *Więź między pokoleniami w rodzinie*. Lublin 2002, s. 15 – 17.

funkcji rodziny na skutek procesów transformacyjnych są przedmiotem badań wielu dyscyplin. Poszczególni autorzy podkreślają dobrodziejstwa, jakie niesie dla rodziny współczesna cywilizacja stają się także niebezpieczne dla trwania tej podstawowej grupy społecznej, im intensywniejsze zmiany, tym większy jest ich wpływ.¹⁴ O dzisiejszej rodzinie mówi się jako o rodzinie ryzyka, powstałej na szerokim gruncie – społeczeństwie ryzyka, którą poza wymienionymi czynnikami charakteryzuje także liberalizacja poglądów w sferze etycznej, farmakologizacja szczęścia¹⁵, hiperkonsumpcjonizm, duchowa obojętność, „kosmetyczna psychofarmakologia” uszczupla zakres doświadczeń życiowych i raczej nie powoduje pojawiania się dylematów tożsamościowych u młodego pokolenia. Natomiast częściej pojawia się desperacja, uzależnienia, a nawet próby samobójcze. Zarówno w rodzinie jak i w życiu społecznym odczuwa się marginalizację. Trudna sytuacja życiowa pociąga za sobą pesymizm dorosłych i dzieci, niewiarę w możliwości odwrócenia własnego losu, co może zaowocować także w postaci działań pozaprawnych, a także przestępczych.¹⁶ Zakłada się jednak, że korzystniejszą sytuację w przystosowaniu się do nowych warunków ma młode pokolenie – ich wartości indywidualne ciągle się kształtują, na podstawie weryfikacji wartości pozyskanych w procesie socjalizacji, dokonuje się ich hierarchizacja. Należy przy tym zaznaczyć, że coraz więcej młodych ludzi widzi świat, jak pisze H. Świda-Ziemba, jako „sezam możliwości samorealizacyjnych – jako bogatą ofertę dla zindywidualizowanych działań, ofertę, która prowokuje aktywność oraz umożliwia dokonywanie wyboru”.¹⁷

Znawcy przedmiotu wskazują na zaburzenia funkcji współczesnej rodziny, a nawet na jej kryzys. Źródła kryzysów w rodzinie mogą stanowić dwie grupy: makrospołeczne (globalizacja, przemiany społeczno-kulturowe, bezrobocie, mass media) i mikrospołeczne (przemoc domowa, zaburzenia komunikacji i interakcji między członkami rodziny, odstąpienie od realizacji funkcji i in.)¹⁸. W takiej sytuacji nierzadko rodzina nie wzmacnia u dziecka poczucia tożsamości, wiedzy o świecie, o wartościach i możliwościach ich wyrażania, gdyż tutaj częściej zarządza się dzieckiem, niż go słucha i umożliwia podejmowanie decyzji w ważnych dla niego sprawach. Działanie wymienionych czynników osłabia relacje międzypersonalne, uniemożliwia dialog wychowawczy. Ponadto, nieprawidłowe relacje między osobami powodują osłabienie lub zerwanie więzi emocjonalnej, co z kolei wzmacnia odczucie osamotnienia dziecka w rodzinie i brak zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa¹⁹, kształtowania się systemu wartości, wzorów i norm postępowania. W takiej sytuacji nierzadko rodzina nie wzmacnia u dziecka poczucia tożsamości, wiedzy o świecie, o wartościach i możliwościach ich wyrażania. Zwraca na to uwagę N. Postman²⁰, futurolog i socjolog kultury, który prowadzi analizę dzieciństwa w kontekście postępu, zmian form życia i stosunku do człowieka.

To, jak funkcjonuje młode pokolenie, jaką charakteryzuje się moralnością, jest wyrazem właściwości i rezultatów oddziaływań wychowawczych, poczynając od rodziny, przez szkołę, kończąc na szeroko pojętym społeczeństwie. Biorąc pod uwagę złożoność

¹⁴ A. Radziejewicz-Winnicki: *Napięcie i destabilizacja w wewnętrznych strukturach jednostkowych współczesnej rodziny w dobie emancypacji społecznej*, [w:] *Pedagogika społeczna w służbie rodzinie*. Tom I, pod red. K. Gąsior, T. Sakowicz. Kielce 2005, s. 15.

¹⁵ Z. Melosik: *Kultura popularna jako czynnik socjalizacji*, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.) *Pedagogika*, Warszawa 2003, s. 72 i nast.

¹⁶ M. J. Szymański: *Zagrożenie funkcji wychowawczej rodziny*, [w:] *Rocznik Pedagogiczny*, T. II, H. Cudak (red.), Piotrków Trybunalski 1999, s. 47.

¹⁷ H. Świda - Ziemba: *Młodzi w nowym świecie*. Warszawa 2005, s. 305.

¹⁸ S. Kawula *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familologiczne* Toruń 2005.

¹⁹ Por. J. Izdebska: *Dziecko osamotnione w rodzinie*. Białystok 2004.

²⁰ N. Postman: *W stronę XVIII stulecia. Jak przeszłość może doskonalić naszą przyszłość*. Warszawa 2001, s. 127.

współczesności i powszechnie odczuwany kryzys wartości, rozszerzającej się cyberprzestrzeni²¹ i przestrzeni informatycznej, potrzeba jest głębokiej refleksji nad światem wartości młodszego i starszego pokolenia, a także wzmacnianie rodziny w transmisji wartości dzieciom. Podkreśla to A. Giddens²²: „W okolicznościach, na które składa się niepewność i konieczność wybierania, szczególnie zastosowanie mają pojęcia zaufania i ryzyka [...]. Relacja zaufania ustanowiona między dzieckiem a opiekunem jest „szczepionką”, która chroni przed potencjalnymi niebezpieczeństwami i zagrożeniami, na jakie jednostka jest narażona uczestnicząc w najbardziej nawet codziennych czynnościach. Tak rozumiane zaufanie tworzy „kokon ochronny”, który stoi na straży ego w jego codziennych poczynaniach”.

Bibliografia:

Bauman Z., Zbędni, niechciani, odtrąceni – czyli o biednych w zamożnym świecie. „Kultura i Społeczeństwo” 1998, nr 1.

Dyczewski L., System wartości w świadomości młodzieży. [w:] T. Ożóg (red.) Nauki społeczne o młodzieży. Lublin 1994.

Dyczewski L., Rodzina, społeczeństwo, państwo. Lublin 1994.

Dyczewski L., Wiąż między pokoleniami w rodzinie. Lublin 2002.

Giddens A., Nowoczesność i tożsamość. Warszawa 2007.

Izdebska J., Dziecko osamotnione w rodzinie. Białystok 2004.

Kawula S., Kształty rodziny współczesnej. Szkice familologiczne. Toruń 2005.

Kopik A., Rozwój społeczny w procesie edukacji [w:] M. Mendel (red.) Człowiek, Wspólnota. W kręgu edukacji społecznej Toruń 2000.

Kopik A., Dziecka sześciolatnie u progu nauki szkolnej /aspekt społeczny/, [w:] J. Radzewicz (red.) Progi szkoły. Warszawa 2000.

Kopik A., Osiągnięcia szkolne uczniów klas młodszych o zróżnicowanym poziomie dojrzałości szkolnej, [w:] J. Jakóbowski (red.) Optymalizacja sytuacji szkolnej uczniów. Bydgoszcz 2000.

Melosik Z., Kultura popularna jako czynnik socjalizacji, [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.) Pedagogika, Warszawa 2003.

Postman N., W stronę XVIII stulecia. Jak przeszłość może doskonalić naszą przyszłość. Warszawa 2001.

Przeclawska A., Przestrzeń życia człowieka. Między perspektywą mikro a makro. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1998, nr 3.

Radzewicz-Winnicki A., Napięcie i destabilizacja w wewnętrznych strukturach jednostkowych współczesnej rodziny w dobie emancypacji społecznej, [w:] Pedagogika społeczna w służbie rodzinie. Tom I, K. Gąsior, T. Sakowicz (red.) Kielce 2005.

Szymański M. J., Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych. Kraków 2001.

Szymański M. J., Zagrożenie funkcji wychowawczej rodziny, [w:] Rocznik Pedagogiczny, T. II, H. Cudak (red.), Piotrków Trybunalski 1999.

²¹ A. Przeclawska : *Przestrzeń życia człowieka. Między perspektywą mikro a makro.* „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1998, nr 3.

²² A. Giddens: *Nowoczesność...*, s. 6.

Świda Ziemia H., Urwany Lot. Kraków 2005,

Świda Ziemia H., Młodzi w nowym Świecie. Kraków 2005.

Wojciechowska M., Wartości młodszego i starszego pokolenia Polaków w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Kielce 2008.

Wojciechowska M., Spójność systemu wartości rodziców z systemem wartości ich dzieci. Kielce 2008.

Zandeki A., Zagrożenia dla realizacji demokratycznych zasad edukacji w Polsce w okresie transformacji systemowej, [w:] M. Kwiecińska, M. J. Szymański (red.), Młodzież a dorośli. Kraków 2001.